

Prigimtinė kultūra ir laisvė

Svarstydami prigimtinę kultūrą kaip visumą, kurią galiausiai ir juntame savo pačių prigimtimi, turime sekti ir jos išėjimą į bendruosius egzistencinius modusus galimybes, takus. Gal natūraliausiu būdu prigimtinė kultūra liečiasi su tikėjimu, nuolat susitinkame su meile, su aukščiausiu žmonių bendrystės lygmeniu, negalime apeiti vilties, nors ir nesame dar jai skyrę dėmesio. Atskirai svarstyti atsakomybę, pareiga, sąžinė (atskirai dėl jos – negaliu sutikti, kad tai, ką apima sąžinė, lietuvių savivokoje pasirodė tik XVI amžiuje, su Reformacija, sąvoka tik įvardija reiškinių, jų suima, sumuoja). Labai svarbu suvokti tėvynės, tėvyniškumo jautimo radimąsi sąmonėje – lemtingą suvokimą, kad esame tie, kurie turi bendrų reikalų, išvedančių už savo tvoros.

Laisvė – vienas pačių esmingiausių egzistencialų. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad laisvė, aukščiausias sąmonės lygmuo, yra pernelyg abstrakti, pernelyg bendra prigimtinėi kultūrai, gyvai ir gyvybingai iš kasdienio gyvenimo konkretybių, daiktų, reiškinių. Bet laisvės modusus neapeinamas ir nepraleidžiamas. Be šito dėmens jokia kultūra negali būti sau pakankama. Vadinasi, negali atlikti ir žmones organizuojančio, telkiančio, bendruomenės galias paskirstančio ir perskirstančio vaidmens.

Prigimtinėje kultūroje laisvę, pirminius jos pasireiškimus, žmogus aptinka pats savyje. Kūdikis, pats žengiantis pirmąjį žingsnį, pranešantis, kad šaukštą ims pats, gali būti suvoktas kaip prigimtinių laisvės apraiškos simbolis. Laisvas tas, kursai yra pats, pati. Laisvė prigimtinėje kultūroje yra asmens patybe, tapatybės padas. Jis susidaro iš paties žmogaus galimybių pasirinkti, apsispręsti, veikti. Bent jau tose apylostose, kurios yra tarsi duotos, gautos, paveldėtos, tad prigimtos. Žemdirbio būtyje yra daugiausia laisvės, net jei ji nėra išoriškai pastebima. Lyg žemė pati tą laisvę garantuotų. Žemė nepriima prievartos, jai nepaklūsta. Pokario kolchozai, kai žemė nebeišmaitino ir ją dirbančių, yra to nepaklusimo pavyzdys. Žemė saugo savo laisvę gimdyti, maitinti. Ir likti bevaise, jei neįsiklausoma į jos balsą. Tačiau iš žemės nuosavybės kyla ir žmogaus laisvės apribojimai. Nuosavybė ir laisvė – sunkus mazgas. Didieji XIX amžiaus sukilimų šūkliai su žemės ir laisvės akcentais. Prigimtinėje

lietuvių kultūroje turime ir sunkių liudijimų, kaip suvaržoma net šeimos nario laisvė, nenorint ardyti ūkio, siekiant gauti daugiau žemės ir pan. Iš čia nelygios santuokos, pamynus ir širdies balsą arba prigimtinę laisvę pasirinkti tą, kuris atrodo brangiausias ar brangiausia. Moterų laisvė dėl kokios nors nuosavybės tradicinėje prigimtinėje kultūroje apribojama, pažeidžiama dažniau. Palyginti vėlai suvokiamos vaikų prigimtinių teisių laisvai augti, nepatirti prigimties žalojimų – fizinių bausmių, prievartos, per sunkaus darbo, ankstyvų varganųjų vaikų atsiskyrimų nuo šeimos (piemenys, pusberniai, pusmergės).

Sutikčiau, kad dalis kasdienio gyvenimo žmonių nepatiria aukštesnių laisvės poreikių. Užtenka pirminių laisvės potyrių: laisvai vaikščioti, laisvai bendrauti su kitais, laisvai kvėpuoti ir kt. Yra toks neįjuntamas laisvės oras – po aukštu dangum, atviroje vietoje, kur visa vyksta savaiminiu ritmu. Tik pajusk jį, tik įsiliek į jį, tapk jo dalimi, ir būsi laisvas. Tekėsi kaip mažas vanduo, judėsi kaip skruzdė, kantriai velkanti savo šapą. Neabejodama kalbėčiau apie įgimtą gyvenimą organizuojančios laisvės poreikį stipriosiose prigimtyse, paprastai ir kūrybingose, turinčiose vaizduotės galių. Laisvė tikrai susieta su vaizduote. Kas neturi vaizduotės, neturi ir asmeninio laisvės poreikio. Mūsų mitologija, tautosaka sukurta stiprios vaizduotės, tad ir viduje laisvų žmonių. Kūryba juos pačius laisvino, sutelkė lyg kokį prieglobstį. Laisvė kaip jutimas turi lyg kokį ritminį prieskonį. Audinio ritmas, neatskiriamas nuo audėjos kūno, meginio ritminiai raštai, juos suvaldo tik laisvai veikianti sąmonė. Pajusti ritmą, kuriuo yra visa, kas žemėje gyva, įeiti į jį, atsiliepti, vadinasi, įsidainuoti, įsidainavimu išsilaisvinti nuo to, kas gyvenimą daro sunkų, varginantį, kas slegia, skaudina. Tautosakininkai, kurie domisi didžiųjų tautosakos kūrėjų ir perteikėjų asmenybėmis, žino daug jų pačių liudijimų. Daina, juolab giesmė (taip pat ir kolektyvinė, bendruomeninė), išlaisvina, išveda lyg kitur, kur aukšta, laisva, jei net dainuojama visai ne apie tai. Prigimtinė kultūra pati susikuria vidinio žmogaus išsilaisvinimo galimybių. Sakytume, prigimtinių transcendencijos būdų, peržengimų. Vidinė laisvė, lyg koks savęs produkavimas savo pačios būdais, savo kalba, muzika, vaizdais yra svarbiausia, ką saviesiems suteikia prigimtinė kultūra. Ji teikia, lyg siūlo būdus, kaip gyventi, kaip dirbti, kaip elgtis su kitais, kad kito nepažeistum ir pats liktum nesuvaržytas. Klasikinė literatūra pateikia daug pavyzdžių, kaip darbai gamtoje išlaisvina, atpalaiduoja prigimties galias – gražiausias pavyzdys iš Vaižganto „Pragiedrulių“: „Napalys darbus dirba“. Pats Vaižgantas turėjo prigimtinių laisvės pojūtį – savo prigimtinę laivę manifestavo: gimęs laisvas, laisvai apsisprendžiantis.

Lietuvių valstiečių įbaudžiavinimas buvo didžiausias smūgis prigimtinių kultūros laisvei. Baudžiava jei ne pakirto, tai bent apkapojo prigimtinių laisvės šaknis. Bet XIX amžiaus didieji sukilimai perėjo ir per įbaudžiavintus likimus. Rašytojams klasikams iš principo buvo svarbu nepalikti baudžiauninkų nuošalėje. Vinco Mykailaičio-Putino „Sukilėliai“ gali būti laikomi programa – kaip į kovą dėl laisvės jun-

gėsi ir įbaudžiovinti valstiečiai, kokio šviesumo sąmonių buvo tarp jų, pakylančių iki laisvės idėjų, vadinas, abstraktaus lygmens, suvokimo.

Žmogaus prigimtinės laisvės (prigimtinėje kultūroje yra ir prigimtinės laisvės) nuolat susiduria su vienokiais ar kitokiais nelaisvės būdais. Nelaisviausias yra okupuotas žmogus. Okupuotas žmogus, skirtingai nei baudžiauninkas, gyvena ir okupuotoje erdvėje, ne tik žemėje. Gyvybiniai instinktai verčia didesnę genties (bendruomenės) dalį prisitaikyti, privalu išlikti, prasitęsti, gimdyti, auginti. Jokie pasiaukojimai neteks prasmės, jei neliks to, kas pratęsia kraujo ir kalbos liniją, galiausiai pačią prigimtine kultūrą kaip visumą ir kaip dalį didžiojoje žmonijos visumoje. Okupacija iškelia kitaip tikriausiai ir nepatiriamą ontologinį laisvės lygmenį. Laisvės ontologija suartėja su pasirinkimu tarp gyvybės ir mirties, priartina kraują. Dramatiškai sustiprina solidarumą su savaisiais, savųjų kančia, savųjų paniekinimas gimdo naujus pasiryžimus. Tai lietuvių pokario, pokario prigimtinės kultūros išbandymai. Ypač reiškinys – labai jaunų žmonių pasiryžimai kovai, aukai, mirčiai. Jauniausi rezistentai – trylikos metų; tokį savo amžių liudija Ramunė Dilkaitė-Vaitonienė, Panevėžio gimnazijos moksleivė, dailininko Vinco Dilkos dukra. Tėvo dienoraštyje nuo 1951 metų rugsėjo iki 1953 metų palikti tušti puslapiai, tada jo dukra Ramunė buvo tardoma KGB rūsiose. Tikėjosi sulaukti laiko, kai galės apie tai pasakyti. „Atžalynas“, pagrindinė moksleivių organizacija, kurios viena kūrėjų ir buvo Ramunė. Ji išaugo į „Laisvės kovūnus“, daug jaunų žmonių po dešimtį metų praleido Sibire, kai tinklas buvo atskleistas. Negalėjo būti organizacijos pavadinimo be laisvės akcento. Laisvė suvokiama kaip pamatinė sąlyga, kaip kovos tikslas. Būtina suvokti, kad tas jaunų, dar nepilnamečių, ėjimas į riziką kyla iš prigimtinių galių – neįmanoma gyventi kuriuo nors būdu nesipriešinant prievartai, baugiam gyvenimo suvaržymui ir paniekinimui. Jaunų prigimtinės kultūros augintinių likimuose (tarp trylikos ir šešiolikos metų) labiausiai išryškėja ontologinis laisvės pamatas – žmogus pajunta, kad gyventi nepasipriešinęs jis negali, neįstengia. Kad kovos bent kokio įmanomo būdo pasirinkimas ir yra vienintelis jo laisvės pasireiškimas. Ir vėl išlyga. Tokią sunkią laisvę pasirenka tik dalis – be abejonės, jautriausi, labiausiai reaguojantys į savųjų paniekinimą. Iš prigimties drąsias, jei ir momento būsenos pagauti, nebūtinai išsilaikantys sunkiose tardymų situacijose, pasiduodantys ir išduodantys. Gal ir galima, galiausiai gal ir būtina galvoti, kad visos prigimtinės kultūros vertybės, įskaitant ir laisvę, yra realizuojamos, tad ir pratęsimos stipriausių, kūrybingiausių, labiausiai išvystytos vaizduotės tos kultūros augintinių. Bendruomenė jautriai reaguoja į laisvės kovūnų (ir apibendrinta prasme) pasiryžimus, likimus. Tai rodo pokario dainos, pasakojimai.

Viktorija Daujotytė-Pakerienė